
MAGIA ÎN DACIA ROMANĂ (I)

Sorin NEMETI

"The syncretic, international magic - attested from Bithynia to the Ukraine, from North Africa to Syria - combined Latin, Greek, Coptic, Hebrew, Egyptian, Babylonian elements in wild abandon and thought nothing of invoking Apollon, Paieon, Zeus, Iao, Michael, Gabriel and Abraham, Adonai, Pakerbeth all in one breath."

William S. Brashear

Problema numelor și epitetelor divine, Iao, Abrasax, Sabaoth, Adonai, Ialdabaoth, Semesilamps etc., este indisolubil legată de cea a gemelor numite în toată epoca modernă "abrasax" (*gemmae abraxae*). În epoca nașterii arheologiei clasice ca știință pozitivă, numele *abrasax* a fost atribuit întregului repertoriu de geme antice ce aveau gravate figuri bizar-monstruoase însoțite de inscripții criptice și simboluri aparținând unor alfabetes esoterice. Diversitatea extremă a iconografiilor și scenelor apărute pe gemele gravate cu figuri bizare și inscripții criptice a determinat un efort clasificator. Astfel, Bellermann distinge: 1. adevăratele geme *abrasax*, 2. gemele *abrasaxter*, sau tipurile împrumutate (unde introduce divinitățile egiptene), și 3. gemele abraxoide, unde introduce gemele cu semne astrologice-zodiacale și alte simboluri obscure¹. Toată această imensă categorie a gemelor *abrasax*, răspândită în toată lumea romană în special în secolele II-IV d. Hr., a fost atribuită gnosticilor basilideni, adepții ereticului Basilide din Alexandria (sec. II d. Hr.). Literatura mai veche, de la Montfaucon la C.W. King² și H. Leclercq³, au pus în legătura vocabula *abrasax* cu textele Părinților Bisericii⁴ (Sfinții Irineu și Hyppolit, Tertullian, Sfinții Hieronim și Augustin), care pretind că Abrasax este zeul / eonul suprem al basilidenilor. În secolul XX, în literatura străină, prin contribuțiile decisive ale unor savanți ca P. Perdrizet⁵, A. Delatte și Ph. Derchain⁶, C. Bonner⁷, A.A. Barb⁸,

¹ H. Leclercq, *DACL*, I, 1924, s.v. *Abrasax*, p. 135-136.

² C.W. King, *The Gnostics and their Remains, Ancient and Mediaeval*, Londra, 1887 *passim*.

³ H. Leclercq, *DACL*, I, 1924, s.v. *Abrasax*, p. 127-155.

⁴ *DA*, I, 1, 1877, s.v. *Abrasax*, p. 10 (E. Saglio); *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889, s.v. *Abrasax*, p. 6-9.

⁵ P. Perdrizet, *Negotium perambulans in tenebris. Études de démonologie Gréco-Orientale*, Paris, 1922; idem, *ΣΦΡΑΓΙΣ ΣΟΛΟΜΩΝΟΣ*, în *RÉG*, XVI, 1903, p. 59: "En général, il est permis de dire que certains archéologues ont abusé du gnosticisme dans leur essais d'explication de monuments magiques" și pentru a susține această afirmație citează câteva paragrafe ale vizionarului E. Renan (Marc Aurèle, p. 141-142): "Les noms d'Abraham, d'Isaac, de Jacob, de Salomon passaient en Égypte pour des talismans de première force. Des amulettes répondant à ce syncrétisme effréné couvraient tout le monde. Ces mots ΙΑΩ, ΑΔΩΝΑΙ, ΣΑΒΑΩΘ, ΕΛΩ et les formules hébraïques en caractères grecs s'y mêlaient à des symboles égyptiens et au sacramentel ΑΒΡΑΣΑΞ (...). Tout cela est plus judéo-païen que chrétien (...). Basilide adoptait *Abrasax* comme tant d'autre noms sacramentels; mais rien de plus faux que d'appeler basilidiennes toutes les pierres où on lit ΑΒΡΑΣΑΞ. *Iao* n'est pas non plus une invention de Valentin. Pas un texte des Pères de l'Église ne mentionne chez les gnostiques de pareils talismans".

M. Philonenko⁹, Louis Robert¹⁰, G. Manganaro¹¹, M. Le Glay¹² s-au delimitat diverse categorii în această producție gliptică și se susține astăzi că majoritatea lor aparțin magiei antice, nicidecum unei secte gnostice obscure din Alexandria. Pentru cunoașterea mai bună a magiei în epoca greco-romană a fost esențială descoperirea unei cantități impresionante de papiri magici conținând texte redactate în principal în limba greacă și cu alfabet grecesc¹³. Textele acestor papiri magici grecești, descoperiți în Egipt, conțin formule magice, incantații, blesteme, palindrome, nume divine identice cu cele ce apar pe gemele și talismanele magice, ceea ce a condus la concluzia firească că ambele tipuri de producții (papirii și gemele) trebuie asigurate aceluiași fenomen: magia antică, cu diversele ei componente (în plus, unii papiri conțin rețete pentru confecționarea de asemenea amulete magice)¹⁴. După expresia lui W. Brashear, preferăm să desemnăm acest fenomen aflat la liziera sacralului cu termenul de “magie internațională” (*international magic*)¹⁵, pentru a nu exclude nici una din influențele “naționale” care se manifestă în câmpul practicilor magice (de exemplu, formulele restrictive ale lui C. Bonner și A. Delatte - Ph. Derchain - “pietre magice greco-egiptene”¹⁶, care neglijează importanța componentei iudaice, dar și a elementelor romane, persane, babiloniene).

Literatura românească de specialitate a cunoscut, în acest secol, o dezvoltare paralelă, existând aproape un consens printre autorii români în ce privește interpretarea gemelor numite *abrasax* ca aparținând gnozei basilidene și considerarea lor drept o ilustrare a “paleocreștinismului”. Această interpretare s-a extins și asupra altor artefacte, cum ar fi acele *phylacteria* din mormintele de la Dierna, care au fost, la rândul lor atribuite gnosticilor¹⁷. Poziție, împotriva acestei direcții, a luat, tardiv, doar învățatul clujean Nicolae Vlăssă,

⁶ A. Delatte, Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-egyptiennes*, Paris, 1964.

⁷ C. Bonner, *Studies in Magical Amulets chiefly Graeco-Egyptian*, Ann Arbor, 1950, p. 1-9, 45.

⁸ A.A. Barb, *Abrasax - studien*, în *Hommages à Waldemar Deonna*, Bruxelles, 1957, p. 67-86.

⁹ M. Philonenko, *L'anquipedè alectorocéphale et le dieu Iaô*, în *CRAI*, 1979, p. 297-304.

¹⁰ L. Robert, *Amulettes grecques*, în *Journal des Savantes*, janvier - mars 1981, p. 3-44.

¹¹ G. Manganaro, *Nuovo manipolo di documenti "magici" della Sicilia tardoantica*, în *Rend. Mor. Acc. Lincei*, 9. 5, 1994, p. 485-517; idem, *Documenti magici della Sicilia: dal III al VI sec. D. C.*, în *Studi Tardoantichi*, VI, 1989 (1995), p. 13-41.

¹² LIMC, I. 1, 1986, s.v. *Abrasax* (M. Le Glay), p. 2-7: “(Abraxas) Puissance divine, fréquemment invoquée dans la magie (...) Le mot se trouve surtout dans les papyrus magiques et sur les amulettes, longtemps et abusivement qualifiées de «gnostiques»” (p. 2).

¹³ K. Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae*, Leipzig, I, 1928. II, 1931 (III, 1941 - volum proiectat, nu a mai apărut); ediție revăzută - A. Heinrichs, Stuttgart, 1973-1974; o selecție a textelor tradusă în limba engleză - H.D. Betz, *The Greek Magical Papyri in Translation*, I, Chicago, 1986; v. William M. Brashear, *The Greek Magical Papyri: an Introduction and Survey: Annotated Bibliography (1928-1994)*, în *ANRW*, II. 18. 5, 1995, p. 3380-3684.

¹⁴ G. Luck, *Il magico nella cultura antica*, Milano, 1994, p. 61-63.

¹⁵ William M. Brashear, *op. cit.*, p. 3430.

¹⁶ Supra n. 6, 7.

¹⁷ Gh. Ștefan, *Dinogetia. I. Risultati della prima campagna di scavi (1939)*, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 421; I.I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, în *Studii Teologice*, X, 1958, 5-6, p. 324-325; D. Tudor, *Șapte pietre gravate romane descoperite la Celei și Orlea (r. Corabia)*, în *SCN*, III, 1960, p. 378-381; Gh. Popilian, *O gemă gnostică de la Romula*, în *SCN*, 5, 1971, p. 211-213; Doina Benea, *O gemă gnostică din colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier*, în *RM*, 4, 1972, p. 346-347; N. Vlăssă, *Interpretarea plăcuței de aur de la Dierna*, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 125-141; M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet Numismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, 1974, p. 34; I. Ionescu, *Le problème des gemmes gnostiques découvertes sur la territoire de la République Socialiste de Roumanie*, în *Eirene*, 1975, p. 539-540; I. Barnea, *Note de epigraphie romano-bizantină*, în *Pontica*, X, 1977, p. 283-284; N. Vlăssă, *O nouă plăcuță de aur gnostică de la Dierna*, în *ActaMN*, XV, 1977, p. 205-219; K. Horedt, *Die letzten Jahrzehnte der Provinz Dakien in Siebenbürgen*, în *Apulum*, XVI, 1978, p. 217, pl. 4 / 1-6; Eva Lakó, N. Gudea, *Despre o gemă gnostică cu inscripție din Muzeul de Istorie și Artă din Zalău*, în *ActaMP*, III, 1979, p. 449-450; K. Horedt, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, Bukarest, 1982, p. 33, 218; M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1984, p. 138; N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 43, 54; M. Rusu, *Paleocreștinismul în Dacia romană*, în *EphemNap*, I, 1991, p. 93;

care (ca să parafrazez o apreciere pozitivă a lui Louis Robert la adresa lui Paul Perdrizet) a fost “cel puțin canonic în ierarhia clericilor științelor magice”. În 1980, Nicolae Vlăsa a afirmat tranșant această poziție, conformă întru totul poziției tuturor savanților din lumea științifică internațională: (referitor la geniul anguiped-alectorocefal) “Designarea sa drept Abrasax (...) rămâne o simplă ipoteză, fundamentată numai pe constatarea că – alături de Iao, Sabaoth, Adonai, Semesilamps, Ablanathanalba etc., – vocabula Abrasax e deosebit de frecventă incizată pe gemele înfățișând hibrida ființă. De aici însă și până la a se spune că anguipedo-alectorocefalul îl portretizează, efectiv, pe *Abrasax* – supremă divinitate a speculațiilor cifric-astrologice-angelologice proprii iudeo-gnosticismului, μέγας ἄρχων-ul celor 365 de «îngeri» – este o cale lungă și, de alminteri, prin nimic justificată. Așa se explică faptul că cele mai noi studii *neagă* legătura dintre (pe nedrept numitele!) «game – abrasax» și gnosticism...” (iar în nota 10: Nemaivorbind de pretinsul caracter “paleocreștin” al unor atare piese!)¹⁸.

I. Ἰάω Ἀβρασάξ Σαβαώθ, geniul anguiped-alectorocefal și problema “gnozei” paleocreștine în România

Cum s-a putut remarca din acest preambul o să tratăm gemele magice cu imaginea geniului anguiped-alectorocefal și inscripțiile ce însoțesc această imagine. Legătura cu alte figuri divine însoțite de inscripții similare va sublinia apartenența acestor piese la vastul domeniu al “magiei internaționale”, fenomen parareligios prezent și în provinciile Dacia și Moesia Inferior, în epoca romană.

Vom aborda un tip de amulete, care, mai mult ca oricare altul a fost atribuit gnosticilor basilideni. Este vorba de cele ce au reprezentat pe una din fețe o figură divină teriomorfă cu cap de cocoș, corp și brațe umane și picioare în formă de șerpi. Atributele sale obișnuite sunt un bici, ținut de obicei în mâna stângă, și un scut rotund ținut în dreapta. Apariția frecventă a formulei *abrasax* în asociere cu această ființă monstruoasă a condus la designarea anguipedului ca Abrasax. Analiza unui imens repertoriu de game magice a condus la concluzia că nu există nici un motiv să considerăm cuvântul *Abrasax* un nume propriu pentru anguipedul-alectorocefal, fiind regăsit în legătură și cu alte câteva tipuri iconografice (Chnoubis, Sol în quadrigă, Sol și Luna, zeu cu cap radiat, animale grupate în triade, acvilă, Mithras în scena tauroctoniei, Harpocrate în lotus, Horus cu cap de șoim, Horus - Bes, Osiris - mumie, Anubis, Bes Pantheus înaripat, Thot antropomorf cu cap de ibis, geniu chinocefal, Hermes, Hathor - Isis cu cap de vacă)¹⁹. Astfel, considerăm oportună aserțiunea lui C. Bonner, după care Abrasax pe aceste game magice și în PGM nu este un nume divin ci un “cuvânt încărcat cu putere magică” (word of power), asociat cu diverși “zei ai magicienilor”²⁰. Unii savanți, considerând că *abrasax* nu este un nume propriu pentru anguipedul-alectorocefal, l-au denumit Iao, dat fiind că acest nume apare înscris pe scutul zeului în marea majoritate a pieselor cunoscute.²¹ O statistică pe un număr de 59 de piese cu reprezentarea acestuia și cu inscripții, permite observația că numele Iao apare în 41 de cazuri - aprox. 70%, iar dintre aceste 41 de inscripții, pe 18 Iao este însoțit de vocabula Abrasax - aprox. 30% din total²². Această observație

Corin Braga, *Religia Daciei la sfârșitul antichității și începutul evului mediu*, în *Echinox*, 4-6, 1996, p. 8; Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997, p. 170 (gema de la Apulum).

¹⁸ N. Vlăsa, *Despre inscripția unei game magice de la Porolissum*, în *Marisia*, X, 1980, p. 65-66.

¹⁹ LIMC, I. 1, 1986, s.v. *Abrasax* (M. Le Glay), p. 2-7; A. Delatte, Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-égyptiennes*, Paris, 1984, p. 23-42, nr. 1-41, p. 351 (indice).

²⁰ C. Bonner, *Studies in Magical Amulets chiefly Graeco-Egyptian*, Ann Arbor, 1950, p. 134, n. 36, citând pasajul din Augustin, *De haeres*, 4, PL, 42, 26, unde acesta pare să considere particula *abrasax* un cuvânt încărcat cu putere magică (word of power) decât numele propriu al unui zeu sau eon (datorită, în primul rând, valorii isopsefice a cuvântului): “(Basilides)...hoc distabat a Simonianias, quod trecentas sexaginta quinque caelos esse dicebat, quo numero dierum annus includetur. Unde etiam quasi sanctum nomen commendabant, quod est Ἀβρασάξ, cuius nominis litterae secundum Graecam supputationem eundem numerum complent”.

²¹ M. Philonenko, *L'anguipède alectorocéphale et le dieu Iao*, în *CRAI*, 1979, p. 297-304.

²² Statistica, provizorie, s-a făcut după cataloagele gemelor din LIMC, I. 1, 1986, s.v. *Abrasax* și A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 23-42, nr. 1-41; s-au luat în calcul doar gemele cu imaginea anguipedului-alectorocefal și cu inscripții, iar dintre gemele vizate nici una nu are în inscripție doar Abrasax, fără Iao.

statistică ar sprijini ipoteza lui M. Philonenko că numele anguipedului-alectorocefal ar fi lao. Dar numele lao apare asociat cu o mare varietate de figurații magice, unele neavând nici cea mai mică legătură cu geniul anguiped cu cap de cocoș. Faptul că apare frecvent pe scutul ținut de acesta sugerează că ar fi tot un cuvânt încărcat cu putere magică, și nu numele purtătorului scutului²³.

Astfel, nu cunoaștem precis originea și numele acestui geniu anguiped-alectorocefal. El nu se numea cu siguranță Abrasax, și nu poate fi identificat cu Eonul suprem din sistemul basilidean. Obscure sunt și motivele pentru care acest geniu s-a bucurat de o așa de mare popularitate printre “zeii magicienilor”. Marea răspândire a acestor piese în toată lumea romană a secolelor II-IV d. Hr. se datorează, foarte probabil, apartenenței figurii la vastul domeniu al magiei antice (apare frecvent în PGM și pe geme răspândite din Britannia până în nordul Mării Negre și din Egipt până pe limesul renan).

În România există o serie de geme cu reprezentarea acestui geniu anguiped-alectorocefal, toate cu echivalențe în repertoriile glipticii magice. Unele s-au descoperit în provinciile Dacia și Moesia Inferior, altele, cu loc de descoperire necunoscut, provin din diferite colecții, și au putut fi achiziționate din comerțul cu antichități. Toate aceste geme zise *abrasax* au fost introduse în literatura românească de specialitate în categoria pieselor “gnostice paleocreștine”, fiind considerate ilustrative pentru răspândirea creștinismului timpuriu (chiar dacă în varianta sa eretică, basilideană) pe teritoriul României în secolele II-III d. Hr.

I. Reprezentări simple, neînsoțite de inscripții magice.

1. Gemă de agat de culoare neagră; 1,6 x 1,2 x 0,15 cm. Pe fața mică este o reprezentare clasică a geniului anguiped-alectorocefal, cu scutul în stânga și biciul în dreapta. În câmp apar trei stele cu șase colțuri. Loc de descoperire: Românași, după inventarul Muzeului din Zalău (N. Gostar, Lucia David), Moigrad (*Porolissum* - Dacia) (Lucia Țeposu-David). N. Gostar, Lucia David, în *ActivMuz*, II, 1956, p. 135-138; Lucia Țeposu-David, în *OmCD*, 1960, p. 531.

2. Gemă de agat de culoare brună, 1,6 x 1,2 x 0,3 cm; pe fața mică este o reprezentare a geniului anguiped-alectorocefal, cu biciul în mâna stângă ridicată și un obiect neidentificat în dreapta. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române, Inv. 282); M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, 1974, p. 68, nr. 375, pl. XVIII.

II. Reprezentări ale anguipedului-alectorocefal însoțite de inscripții magice.

3. Gemă de agat de culoare brună; 2,5 x 1,4 x 0,35 cm; pe fața mare este reprezentat geniul anguiped-alectorocefal, ce ține în stânga un scut oval și în dreapta un bici. Pe cealaltă față a gemei se află o inscripție cu litere grecești, pe patru rânduri: A/BP/AΣA/Ξ. Loc de descoperire: Reșca (*Romula* - Dacia). Gh. Popilian, în *SCN*, 5, 1971, p. 211-213.

4. Gemă de jaspis negru; 2,5 x 2 x 0,3 cm; pe fața mare este o reprezentare clasică a geniului anguiped-alectorocefal, cu un scut rotund în mâna stângă și un bici în dreapta. În câmp, apar trei stele cu opt colțuri (una deasupra capului și două sub șerpi), și litere ce compun vocabula ABPAΣAZ. Pe revers apare o inscripție pe cinci rânduri cu caractere grecești: A/ΒΛΑΝ/ΑΘΑΝΑ / ABAXA/PEY (lectura Doina Benea); pe muchie apar cuvintele ΙΑΩ ΜΑΡΙΑ și o stea cu șase colțuri. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Capșa-Istrati). (Reșca - *Romula* ? - Dacia); Doina Benea, în *Rev Muz*, 4, 1972, p. 346-347; IDR II 661.

5. Gemă de jaspis negru cu pete roșii; 1,7 x 1,5 x 0,4 cm; pe fața mică este reprezentat geniul anguiped-alectorocefal, cu biciul în dreapta și scutul în stânga. În câmp apar trei stele cu șase colțuri. Pe fața dorsală mare apare o inscripție cu caractere grecești: ΕΙΣ Α(ΒΡΑΞΑΞ) (lectura N. Vlassa). Loc de proveniență: Moigrad (*Porolissum* - Dacia). Lucia Țeposu - David, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 463-467; Eva Lakó, N. Gudea, în *ActaMP*, III, 1979, p. 449-450 - cu lectura eronată (N)EICA; N. Vlassa, în *Marisia*, X, 1980, p. 65-68.

²³ C. Bonner, *op. cit.*, p. 134-135.

III. Geniul anguiped-alectorocefal. Tipuri înrudite

6. Gemă de jaspis roșu; 1,1 x 0,9 x 0,2 cm; pe fața mică este reprezentată o figură fantastică, cu cap de pasăre de pradă, fără creastă, cu corp, brațe și picioare umane. Stă în picioare, cu dreapta ține un vas, iar pe brațul stâng apare o acvilă. În câmp, de o parte și de alta a personajului, apare, de două ori, o inscripție cu caractere grecești: ΦΠΙΘ / ΦΠΙΘ. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei). M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 68, nr. 373, pl. XVIII.

7. Gemă de agat negru; 1,8 x 1,1 x 0,3 cm; pe fața sculptată apare o ființă fantastică cu cap de pasăre, așezată pe tron și însoțită de simboluri diverse. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei). M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 68, nr. 374, pl. XVIII.

IV. Inscriptii *abrasax*.

8. Gemă de jaspis verde; 1 x 1,4 cm; pe fața principală este reprezentată Hecate triformis încadrată de două altare și câini (?). Pe revers apare inscripția, pe două rânduri, dextrograd, cu litere grecești și latine: ABPA/ΣAX. Loc de proveniență necunoscut (de pe teritoriul României - Colecția Adrian Maniu). M. Gramatopol, *Dacia antiqua*, p. 260, nr. 58, pl. XX / 8 a-b.

9. Gemă de jaspis de culoare verde închisă; 1,4 x 1 x 0,2 cm; Pe fața mică este incizată o stea cu șapte brațe. Pe revers, o inscripție pe două rânduri, cu literele alfabetului grec: ABPAΣ(AΞ) / ABPAΣAZ. Loc de proveniență: Orlea (jud. Dolj) (*Dacia*). D. Tudor, în *SCN*, III, 1960, p. 378-381.

V. Alte inscripții cu numele Iao

10. Plăcuță de aur rulată (*phylacterion*) descoperită într-un mormânt zidit, cu sicriu de plumb. 4,1 x 3,3 cm; G = 1,86 g. Rândurile 3-4 conțin inscripția în greacă ΙΑΩ ΑΘΩΝΑΙ / ΙΩ ΙΩ. Rândurile 1 și 2 sunt scrise în alfabetul magic, *characteres*, unele semne fiind inspirate de litere grecești, altele perlate (N. Vlassa a recunoscut în cele două rânduri de *characteres* repetarea invocației din r. 3-4). Loc de descoperire: Orșova (*Dierna - Dacia*). Doina Benea, A. Șchiopu, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 115-125; N. Vlassa, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 125-141.

11. Statuetă de bronz reprezentând un sfinx înaripat. Pe soclu apare o inscripție sinistrogadă, cu litere grecești: ΙΩΑ ΙΩΑ ΤΙΘΙΕ ΠΕ ΑΡΜΑΕ, tradusă de N. Vlassa ca *Iao Iao Tithoes Re Harmachis*. Loc de proveniență: Turda (*Potaissa - Dacia*). N. Vlassa, în *Potaissa*, II, 1980, p. 133-150.

12. Gemă de cornalină roșiatică translucidă; 1,3 x 1,5 x 0,3 cm. Scroafă spre stânga alăptând doi purci. În câmp, deasupra scenei apar trei litere (un alfa inversat) formând inscripția ΙΑΩ. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei). M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 69, nr. 389, pl. XIX.

VI. Epitetul *Sabaoth*.

13. Gemă de pastă de sticlă verde; 2,3 x 1,9 x 0,2 cm; pe avers este reprezentat zeul copil așezat pe o floare de lotus, între două acvile. Pe revers, pe trei rânduri, inscripția ΣΑ/ΒΑ/Ω(Θ). Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei). M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 67, nr. 371, pl. XVIII.

Alături de reprezentările geniului anguiped-alectorocefal descoperite pe teritoriul provinciilor Dacia și Moesia Inferior sau aflate în colecții din România, apare în câteva cazuri vocabula *Abrasax*. Două gemeni conțin doar această figurație a anguipedului-alectorocefal, neînsoțită de inscripții (I. 1, 2). O altă piesă din Dacia (cea de la Romula, I. 3) se distinge în repertoriul gemelor cu imaginea geniului anguiped-alectorocefal: aici figurația nu este însoțită de formula frecventă (completă?) *Iao Abrasax*, ci apare doar vocabula *Ἀβρασαξ*, pe revers. Reversul gemei de la Porolissum (I. 5) a fost greșit interpretat de Eva Lakó și Nicolae Gudea ca (N)EICA, considerată o variantă populară pentru Nika (Victorie)²⁴, lectură respinsă de N. Vlassa, care recunoaște în cele patru litere invocația cu tentă monoteistă Εἰς Ἀ(βροάξ)²⁵.

²⁴ Eva Lakó, N. Gudea, *op. cit.*, p. 449-450.

²⁵ N. Vlassa, *Despre inscripția unei gemeni magice de la Porolissum*, în *Marisia*, X, 1980, p. 65-66.

Formula Εἰς Θεὸς este frecventă pe amulete magice, dar întregirea lui N. Vlassa nu este plauzibilă. Aceste formule sunt adresate divinităților în special, și nu există nici un exemplu de tipul Εἰς Ἀβροάξ²⁶. Printre divinitățile adorate cu aceste formule se distinge în primul rând Serapis dar și altele ca Helios, Mithras, Men, Aion, Hathor. Reversul gemei de la Porolissum trebuie întregit cu numele unei divinități care începe cu litera alfa, iar noi știm din izvoarele literare, de la Aelius Aristides (Orationes, 50, 50) că aclamații de acest tip trebuie adresate zeului medicinei Aesculapius: Εἰς Ἀσκληπιός sau Εἰς Ζεὺς Ἀσκληπιός²⁷. Până nu se întâlnesc invocații de acest tip pentru Abrasax, și deoarece se observă din analiza recurențelor vocabulei Abrasax că nu desemnează o divinitate anume (fiind mai degrabă o parolă magică sau un epitet), considerăm mai probabilă întregirea Asklepios (mai ales că majoritatea acestor pietre magice sunt folosite în magia medicală).

Cuvântul Abrasax apare alături de anguipedul-alectorocefal și pe o gemă din colecția Capșa-Istrati (I. 4). Alături de *abrasax*, pe această piatră magică întâlnim inscripții mai lungi, unele rămase nedescifrate. Pe avers se citește Ἀβροάξ, iar pe legenda circulară a reversului Ἰάω Μαρία. Iao este numele divinității iudaice Yahve, în varianta ce circulă în mediul magiei (pe amulete și în papirii)²⁸. Numele Mariei - Μαρία (mama lui Isus sau sora Marthei)²⁹, nu este întâlnit până acum pe amuletele magice, unde sunt frecvente, în special, numele ebraice vetero-testamentare. Numele Mariei este, astfel, un *hapax* și poate fi acceptat doar sub rezerva reproducerii corecte a literelor în desen. Reproducerea aproximativă a caracterelor a condus la descifrarea greșită a inscripției de cinci rânduri de pe revers. La publicare, Doina Benea citea A/ΒΛΑΝ/ΑΘΑΝΑ / ΑΒΑΧΑ/ΡΕΥ, unde Ablanathana era considerată o variantă prescurtată a palindromei celebre Ablanathanalba, iar Abahareu o variantă a lui Abrasax³⁰. În fond, dacă prima literă a rândului 4 ar fi lambda și nu alfa (cum apare în desenul gemei) am avea în primele patru rânduri palindroma completă A/ΒΛΑΝ/ΑΘΑΝΑ/ΛΒΑ. În formula ΧΑ/ΡΕΥ, putem recunoaște fie invocația - salut ΧΑ(Ι)ΡΕ, cunoscută pe geme magice, fie alte invocații ca Χάρις, (rar fără articol, ἡ Χάρις) sau Χαρά (bucurie). O posibilă lectură este χάρις / ζ(οή) ύ(γία), o urare de vindecare comună, dacă acceptăm că în ultimul rând a fost transcris epsilon în loc de sigma (o confuzie frecventă la transcrierea inscripțiilor incizate pe geme magice)³¹. Încheierea inscripției de pe revers rămâne neclară până la un nou examen direct al piesei, dar oricum poate fi exclusă varianta Abahareu.

Gema (III. 6) pe care apare un personaj cu corp uman și cap de pasăre de pradă (cioc acvilin și fără creastă), cu vas și acvilă, este încadrată în literatura de specialitate printre cazurile excepționale de anguiped-alectorocefal³² (nu Anubis cum presupune Gramatopol)³³. Este un zeu solar (cap de șoim - un Horus?) așa cum indică inscripția dublată din câmp unde se poate restitui numele zeului solar egiptean Phret³⁴. Gema (III. 7) cu personajul cu cap de pasăre așezat pe un tron este probabil un fals modern, interpretare susținută de simbolurile mistice asociate (ciocan?, echer?).

Astfel, în trei cazuri din șase, alături de reprezentarea anguipedului-alectorocefal, apare cuvântul *abrasax* (de două ori în formula clasică Iao Abrasax și o singură dată, caz excepțional, doar Abrasax). Cuvântul Abrasax apare și pe alte geme ce nu au ca reprezentare figurată anguipedul-alectorocefal. Apare, astfel, pe gema de la Orlea (IV. 9) unde aversul este ocupat de o stea și pe gema din colecția Adrian Maniu (IV. 8) unde este asociat cu tripla Hecate (cazuri banale în repertoriul glipticii zisă *abrasax*).

²⁶ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 354 (indice); de altfel, nici N. Vlassa, *loc. cit.* nu a putut cita vreun exemplu în sprijinul lecturii propuse.

²⁷ C. Bonner, *op. cit.*, p. 174-175; p. 10, 46: pe amulete magice trebuie să subînțelegem prin această formulă o rugămintă pentru protecție în general.

²⁸ *RE*, IX 1, 1914, s.v. *Iao*, c. 698-721 (Ganschinietz).

²⁹ A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1935, s.v. *Μαρία*, p. 1226.

³⁰ Doina Benea, *O gemă gnostică din colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier*, în *RM*, 4, 1972, p. 346-347.

³¹ C. Bonner, *op. cit.*, p. 177-179.

³² A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 41, nr. 41; *LIMC*, I. 1, 1986, s.v. *Abrasax* (M. Le Glay), p. 4, nr. 26, fig. 26.

³³ M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 68.

³⁴ *LIMC*, I. 1, 1986, s.v. *Abrasax* (M. Le Glay), p. 4, nr. 27 a; C. Bonner, *op. cit.*, p. 184 - Φρηθ - *p-re* "Soarele".

Numele Iao, apare și pe o gemă din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei, ce are ca reprezentare figurată o scroafă ce alăptează doi purcei (V. 12). În Egipt, în perioada dinastică târzie, porcul a fost asociat lui Seth, întinericului și răului. Există o categorie de amulete unde sarpele cu cap leonin Chnoubis se confruntă cu un porc.³⁵ Scena cu scrofa care alăptează purceii apare și pe o altă gemă din colecția Cab. Num. al Acad. fără să fie însoțită de vreo inscripție³⁶.

De asemenea numele Dumnezeului veterotestamentar apare și pe o filacterie de la Dierna (V. 10), însoțit de epitetul Adonai, și dubla invocație Io Io³⁷. N. Vlassa citește acest nume magic, în varianta Ioa, și pe statueta de bronz în formă de sfînx de la Potaissa (V. 11). Un alt epitet al lui Iao, Sabaoth (Dumnezeu al oștilor), de asemenea frecvent în invocațiile magice, alături de Iao și Abrasax (în așa fel încât din epitet se transformă în nume divin de sine stătător), apare pe o gemă magică (VI. 13) ce are pe avers reprezentarea zeului copil solar stînd pe floarea de lotus (acest "Soare tânăr" este numit de C. Bonner Harpocrates³⁸, identificare primită cu rezerve de A. Delatte și Ph. Derchain, care enumeră și alți zei egipteni ce, alături de Harpocrates, s-au născut din lotus - Mandoulis de la Kalabcha sau Harsomtous din Dendera)³⁹.

Astfel, aceste geme și piese magice descoperite pe teritoriul României, documentează existența în antichitate în acest spațiu a adepților magiei internaționale, ce folosesc în practicile lor (legate în special de magia medicală) amulete și talismane incizate cu aceleași figuri și inscripții ca peste tot în lumea romană. Numele divine, epitele și parolele de tipul Iao Adonai Sabaoth, Abrasax, Abramel, Ablanathanalba, desemnează puterile divine / demonice la care fac apel acești magicieni și nu sunt numele arhonților cerurilor gnostice. Faptul că vocabula *abrasax* se regăsește atât pe gemele și în papirii magici, cât și în textele Părinților Bisericii ce tratează despre primii ereziarhi, este explicat astăzi printr-un împrumut dinspre practicile magice înspre speculațiile esoterice ale unui Basilide din Alexandria. Este ceea ce a observat C.W. King la 1887: "Sună paradoxal să susținem că gemele noastre *gnostice* nu sunt făcute de gnostici, ..., dar este perfect adevărat. Elementele lor sunt luate din vechile religii ale Babilonului și Egiptului, amestecate cu formule ale Cabalei iudaice. Pietrele *gnostice* sunt în realitate *paraphernalia* ale magicienilor și specialiștilor în farmece (*charms-doctors...*) și doar aparțineau ofiților, valentinienilor, și altor gnostici creștini..."⁴⁰.

Iar *abrasax* nu îl desemnează în epocă pe geniul anguiped-alectorocefal, ci este un cuvânt magic extrem de răspândit și utilizat (în asociere cu această ființă fantastică putem să-l considerăm cel mult un epitet al lui Iao, nume ce ar putea să-l desemneze pe alectorocefal). Numele ebraice Iao Sabaoth au pătruns atât de puternic în magia antică, încât într-o operă din epoca lui Constantin Porfirogenetul, Hippiatrica, autorul ne transmite o formulă pentru a realiza un pescuit miraculos ce conține aceste cuvinte: "scrie-ți pe o cochilie aceste cuvinte ΙΑΩ ΣΑΒΑΩΘΙ și apoi aruncați-o în apă"⁴¹.

II. Note despre magia medicală

Gemele aparținând acestei categorii nu sunt, deci, instrumente ale gnosticilor basilideni, ci ale magicienilor din Antichitate. Reunind diferite tradiții mistice, *magia internațională* este un fenomen răspândit relativ unitar în întreg Imperiul roman. Gemele cu diferite reprezentări mistic-oculte și inscripții – criptice sau descifrabile – ce conțin în marea lor majoritate incantații magice sunt folosite sunt folosite uneori și în magia medicală. Pentru vindecarea diverselor maladii este solicitată benevolența

³⁵ C. Bonner, *op. cit.*, p. 230-231.

³⁶ M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 69, nr. 390, pl. XIX / 390.

³⁷ Despre particula Ιω ce apare în invocații pentru Seth - Typhon, sau în formula Ιω ερβηθ în papirii demotici, v. C. Bonner, *op. cit.*, p. 198.

³⁸ *Ibidem*, p. 142-147.

³⁹ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 106-107.

⁴⁰ C.W. King, *The Gnostics and their Remains, Ancient and Mediaeval*, Londra, 1887, p. 241.

⁴¹ G. Schlumberger, *Amulettes byzantins anciens destinés à combattre les malefices et maladies*, în *RÉG*, V, 1892, p. 93.

sau ajutorul unor divinități sau puteri divine, prin gravarea figurilor acestora, a simbolurilor asociate sau a unor incantații magice. Dintre numeroasele geme din Dacia care se foloseau probabil în operațiuni legate de vindecări magice am ales câteva pentru care destinația medicală este binecunoscută.

Prima este o gemă de opal (2,5 x 3,6 x 1,7 cm) din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române. Pe fața mare este incizată o inscripție pe cinci rânduri, cu literele alfabetului grecesc, inscripție transcrisă de M. Gramatopol de la stânga spre dreapta și de sus în jos, cu literele inversate (în oglindă), considerând-o drept "text gnostic", fără să încerce să o descifreze sau explice în vreun fel⁴². Piesa a fost introdusă în repertoriul materialelor arheologice creștine descoperite pe teritoriul țării noastre fiind considerată o piatră de inel cu simboluri gnostice. Este reluată transcrierea lui M. Gramatopol, însă fără litere în oglindă (și cu unele inexactități):

ΗΛΕΑΒΝΘΘΘΘ / ΝΟΘΧΚΑΛΑΝ / ΗΜΟΥΜΑΚΑΛΑ / ΨΑΜΜΑΡΒΑ / ΛΕΜΑΡΒΑ / ΖΖΖ.⁴³

Lectura inscripției și interpretarea simbolurilor indică limpede faptul că această gemă antică nu are nici o legătură cu adepții vreunei erezii gnostice sau cu paleocreștinismul, ci este o gemă magică folosită pentru tratarea unor afecțiuni stomacale. Inscripția se citește de la dreapta spre stânga, și, astfel de jos în sus. În zona inferioară apare un simbol magic binecunoscut - trei litere S inversate (reprezentate ca niște "zet"-uri), tăiate de o linie orizontală (simbolul lui Chnouphis)⁴⁴. Inscripția (de jos în sus, de la r. 5 la r. 1): numele cu particula *Abra-* și sufixele - *el* (sufix angelic) și -*aoth*: ΑΒΡΑΜΕΛ / ΑΒΡΑΜΑΩ(Θ), urmate, poate, de o pseudo-palindromă ΑΛΑΚΑΜΥΟΜΗ/ΝΑΛΑΚ și în continuarea rândului 4 de literele ΣΘΟΝ/ΟΘΟΝΒΑΕΛΗ. Loc de proveniență necunoscut (Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei)⁴⁵.

În primele două rânduri citim numele Abramel și Abramaoth compuse cu particula *abra-*, sau, poate cu numele patriarhului Abra(a)m⁴⁶, și el o prezintă obișnuită pe geme sau în papirii magici grecești. Astfel, avem în primul rând un nume compus cu sufixul angelic -*el*, ca Michael, Gabriel, Rafael, Uriel, Suriel, Koustiel, Ragauel etc.⁴⁷. Abramel, ca nume angelic este rar: Ἀβραμὴλ nu figurează în indexul papirilor magici grecești⁴⁸, dar avem un exemplu într-un papirus copt (P. Berlin 8328): "*Abra, Abraaba, Abramiel, celui care l-a salvat pe Lot din ruinele Sodomei și Gomorei, salvează-mă! Aflanathanaf*."⁴⁹ O formă apropiată Ἀβραήλ apare pe geme magice⁵⁰. Abramaoth⁵¹ este format la fel cu sufixul -*aoth*, ca în Sabaoth, și apariția acestei invocații se datorează obișnuinței de a da cuvintelor misterioase aspect semitic prin adăugarea unui theta final și imitarea terminațiilor ebraice -*oth* și -*ath*⁵². În rândurile trei și patru urmează o pseudo-palindromă ΑΛΑΚΑΜΥΟΜΗ/ΝΑΛΑΚ⁵³ urmată de literele ΣΘΟΝ/ΟΘΟΝΒΑΕΛΗ. Invocația Ἀβραμαωθ apare frecvent pe geme ce au ca reprezentare principală șarpele cu cap leonin radiat⁵⁴, alături de alte invocații formate cu particula *abra-*. De asemenea formula (μ)αλακ este prezentă pe astfel de geme în construcții de tipul μαλακισθομμαλακοχ, respectiv μαλακισθομμακοχ, iar pe o altă gemă apare construcția μουμου (conformă lui μουμην din pseudo-palindroma Αλακ-μουμην-αλακ)⁵⁵. Încheierea inscripției conține cuvântul

⁴² M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, 1974, p. 70, nr. 400, pl. XIX.

⁴³ N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 164, nr. 9.

⁴⁴ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 54-70.

⁴⁵ M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 70, nr. 400, pl. XIX.

⁴⁶ C. Bonner, *op. cit.*, p. 171.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 170-171.

⁴⁸ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 321; în PGM avem doar Ἀβρίηλ și mai multe nume ce încep cu particula Ἀβρα-.

⁴⁹ S. Pernigotti, *La magia copta: i testi*, în *ANRW*, II. 18. 5, p. 3726.

⁵⁰ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, nr. 480 (Ἰάω Ἀβραήλ Θεο / λωναγ/τα), nr. 469 (Ἰάω Ἀβραήλ Θ).

⁵¹ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, nr. 68, 79, 83, 84, 487 etc.

⁵² C. Bonner, *op. cit.*, p. 187.

⁵³ O palindromă asemănătoare apare pe o amuletă din muzeul din Atena - ΑΚΛΑΝΑΘΑΝΑΚΛΑ - v. *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, III, 1910, s. v. *Charms and Amulets* (Ed. Naville), p. 436.

⁵⁴ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, nr. 68, 79, 83, 84.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 79, 83, 84.

Σθονοθονβαελη , care este o formă coruptă a numelui divin Στοχβαθλη - Σθονοθον>βα(θ)ελη întâlnit pe gemele cu șarpele Chnoubis / Chnoumis, cât și pe gemele cu copilul solar “Harpocrates” în lotus⁵⁶. Numele Στοχβαθλη a fost interpretat de către A. Delatte și C. Bonner ca “dieu du Sommeil”⁵⁷. Astfel gema din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române este o invocație pentru zeul Chnoubis / Chnoumis (așa cum indica deja “semnul lui Chnoumis” - cei trei S/Z barați), ce conține formule compuse cu particula *abra-*, o pseudo-palindromă și un nume divin frecvent pe asemenea geme. Ne aflăm, deci, în fața unei amulete magice folosită în magia medicală. Amuletele cu reprezentarea zeului serpentiform cu cap leonin radiat sunt folosite pentru boli de stomac, așa cum aflăm chiar din textele antice (Galenus, XII; Aetius, *Tetrab.*, I, 2, 36; Marcellus Empiricus, 20, 98) și din legendele amuletelor⁵⁸.

O a doua piesă este o magnetită de formă ovală (0,8 x 1 x 0,2 cm), tot din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei (inv. 584). Pe avers apare o inscripție cu alfabet grecesc pe două rânduri transcrisă de M. Gramatopol: OPOE / IOYΘ. Pe revers s-a remarcat o legendă circulară “autour d’un symbole incertain: APAOTEMIAW (Ἀρτεμίδωρος ?).⁵⁹ Apartenența și utilitatea acestei geme, introduse și aceasta de editor printre piesele “mistice și gnostice”, dar care nu a cunoscut ulterior o carieră “gnostic-paleocreștină”, se dezvăluie prin descifrarea inscripției aversului. Lectura corectă este OPO(P)EIOYΘ, o variantă a numelui magic / divin Ορῳριουθ, aproape întotdeauna gravat pe amuletele uterine. Ororiouth⁶⁰ este “stăpânul matricei”, zeul sau demonul invocat adesea pentru protecția uterului, astfel că simbolurile gravate pe revers sunt tocmai matricea (reprezentată aberant, piriformă, astfel că seamănă mai degrabă cu o lucernă) și cheia (reprezentată sub matrice). Numele divin de pe avers - Ororiouth, considerat de C. Bonner ca un nume secret pentru Artemis - Selene - Hekate⁶¹, și această identificare a simbolurilor de pe revers introduc această amuletă magică în categoria binecunoscutelor geme uterine, folosite în magia medicală pentru prevenirea avorturilor, vindecarea durerilor atribuite uterului (*hysteria*), alungarea durerilor nașterii⁶². Pe exemplarele comune ale acestei categorii uterul este reprezentat ca un vas cu gura în jos, sub care se găsește o cheie (cheia care închide matricea) cu trei, cinci, șase, șapte dinți, uneori deasupra simbolurilor apărând și o divinitate protectoare - cel mai frecvent zeul serpentiform cu cap leonin radiat - Chnoumis - cel care înlătură durerile stomacale⁶³.

O altă gemă folosită în magia medicală provine tot din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române. Este un agat de culoare brună (15 x 12 x 3 mm) pe care este reprezentată o divinitate feminină cu un veșmânt lung drapat, așezată pe un scaun fără spătar, și care ține în mâna stângă două spice. M. Gramatopol, identifica această divinitate cu zeița Ceres⁶⁴ și considera că acest tip de amulete (unde zeița Demeter-Ceres este asociată cu o furnică - insectă ce apare și pe gema din România în fața picioarelor zeiței) sunt talismane contra exemelor, “pornindu-se de la tratamentul empiric al podagrei și artritei cu furnici zdrobite”⁶⁵. Asemenea talismane, din categoria numită “La déesse aux épis et la fourmi”, sunt folosite în practicile magice (așa cum indică prezența numelui Ἰάω pe una dintre aceste geme), și foarte probabil în magia medicală, date fiind numeroasele tratamente, curente în antichitate, ce foloseau furnici: pentru podagră și artrită, dar și pentru negi, urcioare la ochi etc.⁶⁶

*

⁵⁶ *Ibidem*, p. 69, nr. 83, 84, p. 118, nr. 151, 153.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 69, C. Bonner, *op. cit.*, p. 206.

⁵⁸ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁹ M. Gramatopol, *Les pierres gravées...*, p. 70, nr. 398, pl. XIX, 398 a, b.

⁶⁰ A.A. Barb consideră că termenul poate fi ebraic și poate însemna “Lumină a luminilor” - *EAA*, III, 1960, s.v. *Gnostiche (gemme)*, p. 973-974.

⁶¹ C. Bonner, *op. cit.* p. 199.

⁶² A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, p. 245-258.

⁶³ *Ibidem*, nr. 336-361

⁶⁴ M. Gramatopol, *op. cit.*, p. 55, nr. 212, pl. X / 212.

⁶⁵ Idem, *Arta romană în România*, București, 2000, p. 117, pl. II / 8 (nu il. 18 cum apare în text).

⁶⁶ A. Delatte, Ph. Derchain, *op. cit.*, nr. 409, 410, p. 287-288, cu surse literare antice citate.

Așa cum s-a putut observa în urma acestei analize, majoritatea gemelor cu reprezentări divine / demonice mai puțin comune și inscripții criptice nu sunt amulete ale "gnosticilor paleocreștini", ci *instrumenta* ale magicienilor din antichitate. Moda interpretării gnostice a gemelor zise "abrasax", desuetă și anacronică chiar în momentul apariției ei în literatura românească de specialitate, se datorează în parte dorinței de a demonstra existența creștinilor, chiar eretici gnostici fiind, în provincia Dacia, de a susține celebra afirmație a lui Vasile Pârvan, referitoare la faptul că prezența creștinilor în provincia traiană este o "necesitate logico-istorică". Datarea acestor geme în epoca provinciei Dacia este sigură pentru marea majoritate a lor, însă trebuie scos din orice discuție științifică caracterul lor "paleocreștin". Sunt, în fapt, piese legate de un fenomen parareligios sincretist de proporții - acea *magie internațională* antică. Putem decela influențele manifestate în câmpul acestei producții de geme magice: influențe grecești, egiptene, iudaice, siriene, persane, romane etc., dar nu putem preciza originea magului sau a persoanei ce performa anumite rituri magice cu ajutorul acestor amulete - talismane. Nu putem, deci, încheia mai potrivit, decât cu cuvintele lui Campbell Bonner: "Not every person who wore a ring engraved with the words Iao Sabaoth was a Jew, not every pendant with a figure of Aphrodite arranging her hair was worn by a Greek woman, not every stone inscribed Abrasax belonged to a member of a Gnostic sect".⁶⁷

DIE MAGIE IM RÖMISCHEN DAKIEN

(Zusammenfassung)

Die Herstellung der *abrasax*-Gemen, die überall im Römischen Reich v. a. in den 2.-4. Jh. n. Chr. verbreitet war, wurde den Basilider Gnostikern – Anhänger des Häretikers Basilides aus Alexandria - zugeschrieben. Die Fachliteratur des 19. Jhs. setzte das Wort *abrasax* mit den Texten der Kirchenväter in Verbindung, die behaupten, daß Abrasax der oberste Gott/Eon der Basilider gewesen wäre. Im 20. Jh. wurden in der internationalen Fachliteratur verschiedene Kategorien dieser glyptischen Produktion unterschieden und heute ist man der Meinung, daß sie mehrheitlich zur antiken Magie gehören, und nicht einer winzigen gnostischen Sekte aus Alexandria.

Die rumänische Fachliteratur kannte während des letzten Jahrhunderts eine parallele Entwicklung. Es gab fast einen Konsensus unter den rumänischen Fachleuten was die Deutung der als *abrasax* bezeichneten Gemen im Sinne ihrer Zugehörigkeit zur Basilidischen Gnostik betrifft. Sie wurden ebenfalls als eine Erscheinung des „Urchristentums“ angesehen. Einer der Amuletten-Typs, der mehr als jedwelcher andere den Basilider Gnostikern zugeschrieben wurde, ist derjenige, wo in die Wertsteine ein ungeheuerliches Wesen mit Hahnkopf, menschlichen Armen und Körper und schlangenförmigen Beinen eingeschnitten war.

Die Untersuchung eines riesigen Bestandes von magischen Gemen führte zur Schlußfolgerung, daß wir keinen Grund haben, im Wort *abrasax* einen Eigennamen für das betreffende Wesen anzusehen, sondern als „mit magischer Kraft beladenes Wort“ (word of power), das mit verschiedenen „Göttern der Magier“ assoziiert wurde.

Für die Behandlung verschiedener Krankheiten wurde den guten Wille oder die Hilfe einiger Göttlichkeiten oder göttlichen Kräfte ersucht. Dies machte man durch die Eingravierung der betreffenden Bilder, der damit assoziierten Symbole oder einiger magischen Inkantationen. Von den zahlreichen Gemen aus Dakien die wahrscheinlich in der magischen Behandlung von Krankheiten verwendet wurden haben wir einige Beispiele, deren medizinischen Zwecke wohlbekannt sind, ausgewählt.

⁶⁷ C. Bonner, *op. cit.*, p. 18.